

MATARÓ I ELS VOLUNTARIS DE LA GUERRA D'ÀFRICA (1859-1860)

Amb O'Donnell va sorgir un fet que va aglutinar la societat del mil vuit-cents com feia temps no havia succeït, aconseguint la popularitat arreu del país. Ens referim a la declaració de la guerra a l'imperi del Marroc, el 22 d'octubre de 1859, que va comportar que un contingent de voluntaris catalans, en nombre que s'acostava als cinc-cents, hi prengué part. El pretext per declarar la guerra fou nimi: la destrucció per part dels rifenys d'unes fortificacions recentment construïdes a la zona de Ceuta. Però la repercussió a la societat d'aquella declaració de guerra fou molt gran, i a Catalunya, sobretot la participació dels voluntaris catalans abillats amb barretina i espardenyes, obtingué molta notorietat i una excel·lent reputació.

Cal primer preguntar-se com va transcendir tot això a Mataró i quina participació van aportar-hi i tenir-hi els mataronins. També caldrà destacar la notable cooperació de les dones de la ciutat en l'afer i omplir així una mica el buit de notícies que existeix respecte a aquest grup de la societat —el del gènere femení— en referir-nos als fets del segle passat.

Una important font de coneixement per tractar la qüestió consistirà en un manuscrit redactat per a ser publicat, amb la signatura d'«Unos mataroneses» que duu la data del 9 d'agost de 1860, i on apareix esborrada la primitivament existent del 31 de juliol.¹

LA GUERRA I MATARÓ

Un mataroní va presenciar i va descriure, en una carta dirigida al germà situat a Madrid, l'embarcament dels voluntaris en el port de Barcelona i no va pas fer-ne elogis. Va constatar, desconcertat, que van adoptar-se moltes cauteles («como si estuviera publicada la ley marcial») i concloïa considerant que Catalunya no quedava ben representada amb aquells voluntaris. Irònicament exclamava: «Gentil cohorte mandamos a las playas de Africa...! Bravo empeño el nuestro en formar sus filas cuando, aún así, esto es la flor de los voluntarios que se han ofrecido!». Afegia que Catalunya, l'hereva dels Fivallers i dels Berenguers, necessitava tapar-se amb ambdues mans la cara ruboritzada per la vergonya... Tanmateix, destacava que la societat mataronina estava suggestionada amb la qüestió i expectant i esperançada en obtenir aviat la notícia de la conquesta de Tetuan. Mataró —deia—

està tranquil·la («como una balsa») però tot podia canviar si es produïa un succés exitós a aquella guerra. Aleshores profetitzava així: «Qué de cosas no van a armar el Casino Filarmónico según es pública y válida voz! Y cuántos tizones, hachas, candilejas y faroles no van a inundar de luz las esquinas de los balcones!».²

Aquells voluntaris no tardarien gaire a ser honorats, rebuts per tothom –també a Mataró– amb glòria i admiració, i el crític escriptor els dedicaria una extensa oda.

El dia 7 de febrer de l'any 1860, pocs dies després d'escriure's la carta comentada, foren, efectivament, moltes les cases de Mataró que amb motiu de l'entrada de les tropes espanyoles a Tetuan «estiguieren endomassades tot el dia, i les lluminàries eren d'aquell sistema tan primitiu de fanals semblants als que usen els misteris en la processó del Dijous Sant».³

L'ajuntament de Mataró també va festejar l'èxit: músiques pels carrers, ballada de gegants, Tedeum... Resulta curiós constatar com els regidors mataronins ja havien pressentit la victòria sense cap dubte. Des de Ceuta, després de la batalla de Los Castillejos (1 de gener de 1860) va conquerir-se Tetuan el 4 de febrer. Però l'ajuntament mataroní, ja abans, el 22 de gener, va començar a programar «los festejos públicos con que se solemnizará la noticia que se reciba de la entrada de las Tropas Españolas en Tetuán»⁴. I el primer de febrer, tres dies abans d'aquest fet, l'Ajuntament tornà a referir-se a «los festejos proyectados»⁵, i es destinaven 2.850 rals per a la celebració que, certament, va fer-se. Van arreglar-se les cases consistorials i construir-se tarimes per als músics, van invertir-se despeses per llogar domassos i arreglar el teatre, per pagar els músics i la cera, per als portants dels gegants, i fins per pentinar, vestir i arreglar els seus vestits.⁶

A més, l'ajuntament de Mataró va elevar a la reina un llarguíssim escrit que començava així:

«Señora, desde que las Armas Españolas brillaron al fulgor de los rayos del ardiente Sol de Africa, cada día que ha transcurrido lo ha sido de esplendor para el Trono de V.M., de gloria para la Nación...» etc etc ⁷

Resulta evident que la guerra del Marroc va captivar l'atenció dels mataronins, i encara hi contribuiria més la circumstància que havien anat a l'Àfrica voluntaris procedents de Mataró i de la comarca. Avancem que retornaren victoriosos un mínim de vuit voluntaris mataronins. Respecte a la procedència d'altres localitats del Maresme, potser pot constituir-ne un indicatiu els donatius i la seva quantia que van aportar les poblacions següents:

Mataró	3.358 rals (després constatarem
Argentona	400 rals l'existència d'altres donatius)
Cabrera	209 rals

Cabrils	44 rals
Caldes d'Estrac	493 rals
Dosrius	260 rals
Sant Andreu de Llavaneres	524 rals
Sant Vicenç	260 rals

ACTIVITAT DE LES JUNTES

De seguida que va començar la guerra, el governador de la província va remetre un escrit a Mataró «escitando al nombramiento de una Junta para promover y dirigir donativos para la asistencia de los hospitales de sangre»; i el butlletí oficial núm. 296 publicava una circular perquè els alcaldes, ajudats d'una comissió o junta, «reciban los donativos para la guerra de Africa, formen inventario de ellos y remitan relación semanal de lo recaudado». Per això, l'ajuntament de Mataró va designar diverses persones, en dues successives sessions, per formar la «Junta de Auxilios para la guerra de Marruecos», malgrat que sense designar-se els càrrecs o treballs o dignitats que havien d'escaure a cadascú.⁸

A la pràctica, de fet, la Junta va quedar presidida per Joaquim Martí i Andreu, essent vocals el rector de la parròquia Mn. Sebastià Feliu, el prevere Dr. Bonaventura Castellar, i els senyors Pompeu Serra, Antoni Villalonga, Joan Pio Torrecilla, Fèlix Fontrodona, Bru Martí, Josep Bofarull, Melcior de Palau, Joaquim Garcia Vergés, Francesc Martí, Joaquim Esquerra i Manuel de Sisternes. I foren vocals-secretaris Antoni Viada Ramon i Josep Pineda.

Es deia a l'escrit, signat per «Unos Mataroneses», que la Junta, «desde su instalación, nada perdonó para procurar socorros a los heridos y premios a los inutilizados, a la par que un consuelo a las familias pobres de los que sucumbieron».

La Junta va rebre i administrà els donatius dels pobles abans consignats i els aportats per altres diversos conceptes pels mataronins: 3.970 rals recaptats en una «función religiosa (...) celebrada en el bello templo parroquial (...) a expensas del Rdo. Cura párroco y Comunidad, con magnificiencia, después de una oración elocuente arrebatadora del Rdo. Dr. Hermenegildo Coll de Valldemia». També es recaptaria força (2.985 rals) amb motiu d'una funció de teatre («actuando en ella todos los artistas sin estipendio»), i 330 rals d'un ball en el Tívoli, i 828 i 243 rals més, respectivament, dels socis de l'Orfeó i del Casino Mataronés durant el carnaval. Sumats tots els ingressos i deduïdes les despeses, quedaria un superàvit d'onze mil rals que es destinava «para distribuirse entre los inutilizados y las familias desvalidas de los que han perecido, hijos de esta ciudad y de los pueblos que se le agregaron».

Cal no oblidar l'esforç de les dones de Mataró amb motiu de la guerra. El de menys relleu fou l'organització d'una novena a la Verge de la Mercè que va comportar l'ingrés del donatiu de 280 rals. Tanmateix la guerra no implicava només

ajudar econòmicament les famílies dels morts o dels que havien quedat inútils, sinó que les deficiències de la intendència militar requerien també remeses als hospitals de l'exèrcit d'efectes sanitaris, i àdhuc calia aportar consol i companyia a aquelles famílies. Tot això, «toda empresa humanitaria» –es deia– «queda incompleta sin la cooperación del seco de suyo abnegado y tierno...» I com a corol·lari d'aquest raonament, l'esmentada Junta de senyors «elijó una junta de señoras que desplegó una actividad e inteligencia superiores a todo elogio...» La composició d'aquesta junta fou la següent: presidenta, Joana López de Camín; vice-presidenta, Tecla Figuerola de Cusani; vocals, Isabel Andreu d'Asencio, Antònia Cuadrada de Bernadet, Concepció Alsina de Boet, Josepa Basi de Bonet, Micaela Isern de Boter, Maria Josep Pica de Font, Rosa Viada de Font, Antònia Ballot de Gallifa, Francesca Dalmau de Gordils, Rita Martí de Gualba, Lluïsa Rebella, Joaquina de Torras, i Narcisa Segarra de Vinardell; secretàries, Teresa Molins i Isern de Prat i Josefina Font de Cano.

Resulta fàcil qualificar la categoria o classe social de les senyores de la Junta (els seus noms es donen per ordre alfabètic dels seus marits). És evident que formaven a les llistes de la burgesia, ja que eren les esposes d'un apotecari, d'un comerciant important, d'un fabricant de filats, d'un advocat, d'un hisendat, etc. Dues eren, però, solteres; una d'elles –Joaquina de Torras– l'any 1856 havia donat una conferència en un dels actes literaris de l'Ateneu mataroní, de quin centre n'era soci acadèmic.

S'ha d'afegir a aquesta llista de senyores de l'alta burgesia de la ciutat les religioses de diverses comunitats, com les Concepcionistes i les nenes educandes del seu col·legi, les religioses Caputxines i les Carmelites Descalces, i fins i tot les de la Providència, que feia molt poc que s'havien instal·lat a Mataró. Totes elles també col·laboraren activament en la tasca d'ajudar les necessitats sanitàries dels voluntaris catalans. El domicili que la Junta de senyores va designar per a recollir donatius de draps i embenadures fou el convent de les Mares Concepcionistes.⁹

Amb l'organització de la Junta de senyores, es va emprendre la transformació dels draps en desfiles i compreses, desfent-se amb paciència el lligament dels teixits de fil o plegant en diversos doblecs les teles a fi de poder absorbir líquids o suporacions. Algunes comunitats de religioses, «en falta de recursos por su estrema pobreza, hicieron hilas y compresas de las pocas camisas de hilo que tenían para sus enfermas».

També van confeccionar-se llençols, invertint-hi la ciutat de Mataró quasi tres mil rals. El total que Mataró va enviar als hospitals de l'exèrcit, administrat per les Juntes, foren 72 llençols nous, més les desfiles, compreses i benes amb un pes en conjunt de 38 arroves. També per conducte de la Junta, es van remetre 6 arroves i escaig procedents d'Alella, quasi dues de Cabrils, i menys d'una arrova de Sant Andreu de Llavaneres i Caldetes. Tot va resultar «elaborado en parte y arreglado en su totalidad bajo la dirección de la Junta de Señoras».

La Junta dels homes designada per l'Ajuntament, en acabar-se la guerra, va també acabar la seva activitat, exhibint públicament l'estat de comptes resultant de la seva gestió.

LA PAU I EL RETORN DELS VOLUNTARIS

Després de la rendició de Tetuan, foren sol·licitades negociacions de pau pels marroquins, que començaren quan va ultimar-se la batalla de Wad-Ras el 25 de març. Malgrat que el tractat de pau no es signaria fins al 26 d'abril de 1860, la guerra ja s'havia acabat el mes de març. Per això, el 3 d'abril l'ajuntament de Mataró ja remetria un escrit a la reina al·lusiu a la conclusió de la guerra¹⁰; i a la setmana següent retornarien a Mataró uns fills de la ciutat que havien participat a la lluita. Ja el març, el dia 20, Marcel de Palau –la mateixa persona que havia presenciat l'embarcament dels voluntaris no qualificant-los pas aleshores en termes molt laudatoris– signaria una extensa oda dedicada a la guerra d'Àfrica. És una composició lírica que pot classificar-se d'heroica o pindàrica, plena de figures retòriques i, no cal dir-ho, donant per definitiva la fi de la lluita i la victòria. L'oda mereixeria ser publicada uns anys més tard a *El Semanario de Mataró*¹¹. Comença així:

«Bate las alas y remonta el vuelo,
Águila prepotente,
que al amor de los Astros te espaciás;
tú, que encendida en sacrosanto anhelo,
con el númen de Colón divinizáste,
y a redimir el mundo nos llamáste
perdido en el Islam... las alas bate!»

El dia 10 d'abril va arribar la notícia a Mataró que l'endemà anirien a la ciutat «ocho hijos de la misma procedentes de las filas de voluntarios catalanes de Africa (...) que tanto habían a la vez enaltecido el buen nombre de Cataluña...»¹²

Els regidors de la ciutat de seguida van voler i va programar-se el precís perquè se'ls donés a aquells voluntaris una merescuda i excel·lent benvinguda. I així va fer-se, tot i que després s'evidenciaria la necessitat d'acudir a instar una subscripció pública per poder sufragar les despeses del festejament. Es col·lectaren 1.542 rals, malgrat que se'n necessitaven 4.729... Però la benvinguda, indispensablement, calia que fos ben sobresortint, molt destacada. Així es faria amb els voluntaris que acudiren per ser ovacionats a Madrid i a Barcelona. De l'entrada a Madrid d'aquells catalans resta una pintura, que té el privilegi d'ocupar tot un pany de paret del principal despatx del primer cap de l'exèrcit de terra, ubicat en el que aleshores era el ministeri de l'exèrcit, situat a la plaça de la Cibeles. I fins resulta que en l'àmbit castrense una de les gestes bèl·liques més destacades o quasi les úniques atribuïdes als catalans en el segle passat, a més de la del timbaler del Bruc, és la dels voluntaris de la guerra d'Àfrica... Cal reconèixer que aquells catalans van sorprendre molts. El batalló dels voluntaris manat pel tinent coronel Victorià

Sugrañes, va aplegar gran renom i prestigi en ocasió de la conquesta de Tetuan. Va morir una quarta part dels catalans i el tinent coronel que els comandava. Els diaris de Madrid, quan s'esperava l'entrada a la ciutat dels voluntaris victoriosos, es referien a aquells que restaven als afores amb admiració, malgrat que qualificant-los d'una mica rudes i concretant que parlaven d'una manera inintel·ligible... Foren els retratats a la pintura que ens hem referit.

A Barcelona, la benvinguda tributada als voluntaris catalans fou extraordinària, i fins motivà l'edició d'una publicació amb el detall dels actes que solemnitzaren la festa i un extens recull de poesies i notes laudatòries.

A Mataró, la rebuda dels voluntaris va succeir el dia 11 d'abril de 1860, i ve narrada a l'acta de la sessió municipal d'aquell mateix dia. Els vuit voluntaris, acompanyats del coronel Tort, van arribar a l'estació del tren a les onze del matí i foren «recibidos por una banda de música, por el Cuerpo Municipal, Autoridades Civiles, Militares y Eclesiásticas y numeroso gentío...» Va formar-se una comitiva, donant preferència als benvinguts, i va encaminar-se tothom cap a l'Ajuntament, obtenint el seguici durant el trajecte continuades ovacions i aconseguint els voluntaris una «lluvia de coronas de laurel, ramos de flores y poesias hasta llegar a las Casas Consistoriales». A la sala capitular, l'alcalde va emetre un discurs que va ser contestat pel coronel, lloant-se repetidament els voluntaris mataronins. «La comitivo luego —s'explica en el llibre d'actes de la sessió— se ha dirigido a la Sala nueva donde se ha servido un almuerzo», que va acabar amb «patrióticos brindis». Després de l'àpat, que a l'acta municipal es qualifica de banquet, el seguici va dirigir-se cap al col·legi de Valldemia, que llavors era quelcom singular que Mataró podia mostrar amb orgull als forasters. A la fi, va acompanyar-se el coronel a l'estació.

Aquestes festes tributades als vuit voluntaris mataronins, igual com les derivades de la conquesta de Tetuan, van originar uns dispendis extraordinaris. Pel setembre encara no s'havien satisfet totes les despeses per aquests conceptes i per altres derivats d'aquella guerra d'Àfrica¹³. Tanmateix, s'havia d'afegir-hi el que l'Ajuntament volia pagar per ajudar el senyor rector de la parròquia pels costos de cantar-se un *Tedeum* d'acció de gràcies per a la fi de la guerra i celebrar exèquies pels difunts, actes que s'havien executat per ordre del senyor bisbe, així com també contribuir a una subscripció «para perpetuar la memoria de los triunfos y aliviar las familias», en requerir-ho la Diputació en una circular. Malgrat que per aquest motiu l'Ajuntament fins va decidir acordar d'invertir el que s'havia recaptat per erigir un monument a Milans i a Campmany¹⁴, el setembre, com ja s'ha dit, no s'havia pas pogut sufragar tants dispendis. I encara hi havia quelcom que neguitejaria els encarregats de la hisenda municipal i que consistia en una mena d'apèndix de les despeses originades per la guerra d'Àfrica: com es constata a l'acord de la sessió del 28 de setembre d'aquell any 1860, calia preveure's el pressupost a invertir per a una propera vinguda a Mataró del general Prim, a qui se'l designa amb el títol nobiliari de marquès de Los Castillejos, guanyat amb motiu d'aquella guerra.

L'esplendidesa de la ciutat a solemnitzar les victòries i la benvinguda dels voluntaris corrobora la realitat de com aquella guerra va aglutinar la societat d'aleshores i va excel·lir en popularitat. Qui sap si a Catalunya va contribuir-hi el fet més conforme amb la tradició del país de tractar-se de voluntaris, ja que el sistema de reclutament de tropa sempre havia estat admès a desgrat.

I cal destacar finalment el cas curiós i rar que la fama i l'aurèola heroica dels voluntaris catalans persistí molts anys i a molts llocs. A Barcelona, per exemple, es donà els noms de les batalles de Tetuan i de Wad-Ras a una plaça i a un carrer. L'any 1876 pretenia ubicar-se a aquesta important plaça barcelonina «un monumento destinado a perpetuar las glorias de España en la guerra de Africa que tuvo principio en noviembre de 1859», que havia projectat el notable arquitecte maresmenc Garriga i Roca¹⁵. Pot també destacar-se com, ja a l'any 1893, acabant-se el segle, s'estrenaria la sarsuela titulada *Los voluntarios* de Gerónimo Giménez, on sonaria un pas-doble mentre desfilaven uns voluntaris catalans. Amb el temps es tindria, amb el mateix nom de la sarsuela, com una de les més famoses marxas militars. I encara l'any 1905, ja en el segle xx, restava vigent el record dels voluntaris a Madrid, ja que vuit d'aquests, ja ancians, hi acudirien amb motiu d'honorar-se la memòria del general Prim i foren rebuts amb els compassos de la marxa abans al·ludida. I a Mataró? Hi ha també un carrer amb el nom de Tetuan que va ser obert l'any 1888....! I potser poden tenir alguna relació amb la guerra d'Àfrica els noms de les rondes de Prim i O'Donnell?

Antoni Martí i Coll

NOTES.

- 1.- Document existent a l'arxiu particular d'Esteve Martí i Coll. Donarem notícia de les altres fonts que no tinguin l'origen en aquest document.
- 2.- Carta de Marcel de Palau i Català escrita a Mataró el 29 de gener de 1860, dirigida al seu germà Melcior, situat a Madrid (arxiu de la família Palau). Per conèixer la seva personalitat, vegeu «L'aventura d'Amèrica...», *Fulls/24 del Museu Arxiu de Santa Maria* (Mataró, desembre 1985).
- 3.- *Bloc Mataroní*. Editorial Altafulla 1990, pàg. 40.
- 4.- Arxiu Municipal de Mataró, acord 22 gener 1860.
- 5.- AMM, acord 1 febrer 1860.
- 6.- AMM, acords 22 de febrer i 1 de juny 1860.
- 7.- AMM, acord 9 febrer 1860.
- 8.- AMM, Acords 8 i 13 novembre i 13 desembre 1859.
- 9.- *Bloc Mataroní*, pàg. 326.
- 10.- AMM, acord 3 abril 1860.
- 11.- *El Semanario de Mataró*, núm. 43, 18 octubre 1890.
- 12.- AMM, acord 11 abril 1860.
- 13.- AMM, acord 28 octubre 1860.
- 14.- AMM, acords 22 juny i 10 juliol 1860.
- 15.- GLORIA CAMARERO, «Hacia una investigación de la obra del arquitecto Miguel Garriga i Roca», *XII Sessió d'Estudis Mataronins*, MASMM i Patronat Municipal de Cultura (Mataró 1996), pàg. 236.

El tinent coronel Victorià Sugrañes era el cap del batalló dels voluntaris que va entrar a Tetuan. Va morir amb una quarta part del batalló. És curiós de veure un tinent coronel amb tres «laureades» i amb una barretina...
Dibuix extret de la revista *Ejército*, Any XLVII, núm. 552, Impremta Huérfanos Guardia Civil, Madrid (gener 1986).

Curiosa fotografia de l'any 1905 de vuit voluntaris catalans, amb els uniformes de més de mig segle enrera, que acudiren a Madrid per honorar la memòria del general Prim.
Dibuix extret de la revista *Ejército*, Any XLVII, núm. 552, Impremta Huérfanos Guardia Civil, Madrid (gener 1986).